ВІДГУК
офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора кафедри фундаментальних дисциплін та інформатики
медичного факультету Національного університету
охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика
Бойченко Наталії Михайлівни
на дисертацію Мирослави Олександрівни Петращук
на тему: «Феноменологічний підхід до розв'язання біоетичних проблем у міждисциплінарному контексті», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертаційного дослідження Петращук Мирослави Олександрівни не викликає сумнівів і обумовлена як соціальним запитом на гуманізацію медичних практик, так і потребою осмислення феномену тілесності, людської автономії та гідності, поняття здоров'я та хвороби в контексті розв'язання етичних проблем у медицині та охороні здоров'я. Авторка здійснює успішну спробу філософського обґрунтування можливості феноменологічного аналізу ціннісно-світоглядних та етичних дилем, що пов'язані з початком та кінцем життя, а саме, біоетичних дилем, таких як аборт та евтаназія. Феноменологічний підхід розкриває нові можливості у подоланні редукціонізму біомедицини, яка переважно бачить пацієнта лише як об'єкт технологічного втручання; дозволяє відновити «голос» пацієнта, надає змогу йому «висловити» досвід, який раніше лишався невидимим або витісненим; крізь призму життєвого світу надає значущості тілу пацієнта, що раніше сприймалося виключно як об'єкт у геометричному просторі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота, виконана в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, присвячена детальному аналізу феноменологічних методів, концептів та принципів, які можуть бути ефективно використані для розуміння та вирішення етичних дилем у медицині й охороні здоров'я. Вона має логічну структуру і складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел зі 153 найменувань.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи феноменологічного підходу в біоетиці» авторка аналізує можливості та виклики застосування феноменології в біоетиці, порівнює різні підходи до феноменології в медицині, зокрема у трактуванні Ф. Свенеуса, який бачить її як якісний метод дослідження, що передбачає відмову від упереджень та відкритість до нюансів переживань. Авторкою розглянуто історичний розвиток феноменологічної

біоетики, зокрема у працях Г. Йонаса, К. Ясперса, М. Шелера, внесок сучасних феноменологів у збагачення та розвиток цього напрямку біоетики.

Можна погодитися з думкою авторки, що залучення феноменологічної методології в біоетику потребує не лише ретельного осмислення та критичного аналізу, але й адаптації та модифікації феноменологічних методів та принципів з урахуванням специфіки сучасних біомедичних досліджень. Також дослідниця слушно наводить методологічні принципи, запропоновані Д. М. Пена-Ґузман, що можуть поліпшити застосовність феноменології в біоетиці, наголошуючи на еластичності феноменології, її здатності до адаптації та трансформації.

Авторкою окреслено особливості історико-філософської еволюції феноменологічного підходу в біоетиці та окреслено межі застосування та критичні положення феноменології. Дійсно, можна згодитися, що феноменологічний підхід у біоетиці не позбавлений критики, зокрема з боку прихильників натуралістичної методології. Зазначається, що його акцент на суб'єктивному досвіді може ускладнити застосування універсальних етичних принципів та ігнорувати емпіричні дані. Крім того, складність феноменологічних методів (епохе, редукції) обмежує їхню практичну доступність у реальних клінічних умовах.

У результаті цього концептуального огляду дисертантка здійснює власні важливі філософські висновки, які ляжуть в основу дальшого дослідження, уточнюючи його методологію та предмет.

У другому розділі «Феноменологічний аналіз ключових тем біоетики» увага авторки зосереджена на феноменології тілесності та її значенні для біоетики. У цьому розділі авторка демонструє глибоке розуміння філософських джерел, зокрема робіт Е. Гуссерля, М. Мерло-Понті, В. Кебуладзе, Х. Карел, Ф. Свенеуса та інших, пропонує осмислення тілесного досвіду як ґрунтовного елементу у феноменологічному підході до біоетики та медичної етики.

Заслуговує на увагу концептуальне розрізнення між живим тілом (Leib) та фізичним тілом (Körper), яке виводить дискусію за межі редукціоністського біомедичного розуміння тіла. Особливо цінним є те, що дисертантка не обмежується теоретичним аналізом, а демонструє практичну значущість цього розрізнення для медичної практики. Авторка переконливо доводить, що феноменологічний погляд на тілесність дозволяє глибше зрозуміти досвід хвороби, нездужання та страждання як екзистенційні стани, що торкаються не лише фізіологічного, соціального, часово-просторового та навіть морального вимірів людського існування.

Варто відзначити виділення авторкою ключових характеристик тілесності – перманентності, подвійного відчуття, афективності та кінестези, що свідчить про її добру обізнаність з феноменологічною традицією та глибину

опрацювання досліджуваної проблематики. Важливо, що тілесність у дисертаційному дослідженні розглядається не лише як теоретична категорія, але й як практичний фокус, що визначає якість клінічного діалогу, морального розуміння пацієнта та здатність до емпатії в медичній взаємодії.

Змістовною перевагою розділу є також осмислення тілесного відчуження та моторошного досвіду як феноменів, що виявляють вразливість людського буття у критичних ситуаціях – під час хвороби, страждання, вмирання. Цей підхід розширює можливості біоетичного аналізу, зміщуючи увагу на важливість суб'єктивного досвіду пацієнта як важливого джерела морального змісту.

У третьому розділі «Феноменологічний підхід як інструмент гуманізації медицини» авторкою здійснено розгорнутий аналіз проблем біоетичних викликів, що виникають у зв'язку з феноменологічним осмисленням початку та кінця життя. Особливо варто відзначити її уважну аналітичну роботу з текстами М. Гайдеггера, Т. Абрамс та Дж. Сетчелл, С. Біндемана, К. Аго, Ф. Свенеуса та низки інших авторитетних мислителів у межах сучасної феноменології. Авторка аргументовано розкриває темпоральну структуру смертності, екзистенційний вимір тілесності, інтерсуб'єктивну глибину переживання втрати та формулює філософсько обґрунтовані зауваги щодо біоетичних дилем: евтаназії, трансплантації органів, або технологічного втручання у початок життя. Дисертантка підкреслює, що акцентуючи на тілесності, темпоральності, інтерсуб'єктивності та емпатії, феноменологія дає змогу осмислити смерть як унікальний екзистенційний досвід; розкрити проблему вразливості в інтерсуб'єктивному контексті не лише як потребу в турботі, але й як обов'язок піклування про інших. Авторкою досліджено генеалогію поняття емпатії, проаналізовано різні підходи до його розуміння, окреслено феноменологічну перспективу з опертям на розуміння Іншого як окремої особистості з унікальним досвідом.

Слід відзначити, що попри суто теоретичний характер дослідження, воно має потенційну практичну значущість: воно здатне надати критичний, глибоко етичний інструментарій для осмислення рішень, що ухвалюються в межах медичної або біоетичної практики. Загалом, зазначений розділ є концептуально цілісним, філософськи насиченим і методологічно послідовним. У ньому авторка вдало поєднує класичні й сучасні джерела, демонструючи широку ерудицію та здатність працювати з міждисциплінарними контекстами. Такий підхід заслуговує на схвальну оцінку.

У висновках авторка наголошує на методологічних перевагах феноменології, які, завдяки її плюралізму та спроможності до діалогу з іншими науками, підкреслюють її практичну цінність у сфері біоетики. Кращої

інтерпретації переживання пацієнтів можна досягти завдяки актуальним темам феноменологічного аналізу – тілесності, хворобі, стражданню, вразливості, досвіду смерті та моторошного.

Феноменологія, завдяки дисертантці, постає як інструмент гуманізації медицини, в межах якої піддається критиці технологізація, переосмислюється емпатія та подолання герменевтичної несправедливості. Авторкою підкреслено цінність концепції життєвого світу – як основи для етично обґрунтованих рішень у медичній практиці.

Комплексний аналіз дозволив дисертантці дійти висновку, що феноменологічна біоетика сприяє більш чутливому, персоналізованому та морально виваженому підходу до медичної допомоги, розширюючи горизонти міждисциплінарного дослідження у сфері охорони здоров'я.

Обґрунтованість наукових тверджень підтверджується достатньо широким списком використаних джерел, який містить усі основні потрібні для проведення даного дослідження праці: авторка залучає до дослідження як актуальну основну вітчизняну, так і ключову закордонну літературу з обраної проблематики.

Структура та оформлення дисертації в цілому відповідає меті, цілям і завданням здійсненого авторкою дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

Головні результати дисертаційної роботи Петращук Мирослави Олександрівни відповідають критеріям обґрунтованості та достовірності. Авторка глибоко і компетентно аналізує праці Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, М. Мерло-Понті, а також сучасних феноменологів – Т. Фукса, К. Аго, Х. Карел, Ф. Свенеуса, Д. Захаві, А. Фернандеса та інших, критично переосмислюючи ключові поняття біоетики (тілесність, біль, страждання, емпатія, моторошне, вразливість, життєвий світ), які виведені не як узагальнені дефініції, а як динамічні феномени, вкорінені в контексті живого досвіду.

Висновки демонструють внутрішню узгодженість з цілями та завданнями, окресленими на початку дослідження, свідчать про успішне виконання дослідницького задуму та мети. Сформульовані авторкою наукові положення вирізняються належним теоретичним та аргументативним підґрунтям, що дає підстави розглядати дисертацію як важливий внесок у міждисциплінарну сферу філософії медицини та біоетики.

Наукова і практична цінність дисертації. Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Петращук М. О. дає змогу зробити висновок, що результати є науково новими, оригінальними та відповідають останнім тенденціям філософської наукової думки не лише в Україні, але й у світі. Безсумнівна новизна та унікальність отриманих результатів зумовлені як залученням сучасних філософських підходів, так і авторською інтерпретацією предмета дослідження.

Практичне значення одержаних результатів визначається глибоким філософським розумінням авторкою природи людського досвіду в ситуаціях хвороби, страждання, тілесної вразливості та граничних екзистенційних станів. Дисертаційне дослідження ґрунтовно висвітлює, що феноменологічний підхід не лише поглиблює концептуальне осмислення біоетичних проблем, а й має безпосереднє прикладне значення для сучасної медичної практики.

Феноменологічна перспектива забезпечує становлення пацієнт-центрованого підходу в охороні здоров'я, орієнтованого на емпатійне розуміння та повагу до унікального життєвого світу кожної людини. Важливим практичним внеском може бути також потенціал застосування феноменологічних ідей в освітніх програмах для медиків, біоетиків, психологів, реабілітологів та інших фахівців.

Отже, результати дослідження мають вагоме практичне значення для гуманізації медичної допомоги, вдосконалення міждисциплінарного застосування етики в сфері охорони здоров'я та розвитку феноменологічної біоетики як інструменту осмислення сучасних викликів у медицині.

Дотримання академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувачки я дійшла висновку, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить ознак академічного плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації.

1. По-перше, попри глибоке й всебічне осмислення дисертанткою тілесності як феномену досвіду (Leib) у контексті феноменологічної біоетики, варто відзначити певну обмеженість підходу, зумовлену відсутністю звернення до концепту матеріально сконструйованої тілесності (наприклад, cyborg-body, постлюдина). Сучасні біоетичні виклики, пов'язані з технологічними модифікаціями тіла, трансгуманізмом й цифровою тілесністю, потребують ширшої теоретичної бази. У цьому контексті слушним було б включення праць таких авторок, як Дона Гаравей «A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century» або Розі Брайдотті «The Posthuman», дозволило б суттєво розширити межі аналізу та доповнити

феноменологічний підхід актуальними постгуманістичними концептами. Врахування цих концептів могло би посилити дисертаційне дослідження.

2. По-друге, хоча дисертантка пропонує розгорнуту інтерпретацію тілесності, що має особливу вагу для біоетики та зосереджується на моральних викликах у сфері медицини та охорони здоров'я, у роботі дещо бракує звернення до концептуальної традиції, яка розкриває множинність та операційну варіативність тілесності в сучасних медичних практиках. Зокрема, включення концепції множинного тіла, яка була розроблена Анн Марі Мол у роботі «The Body Multiple: Ontology in Medical Practice», могло б значно збагатити дослідження. Мол показує, що тіло в медицині не є унітарною сутністю, а є множинним конструктом, який формується в межах різних соціальних, технічних та дискурсивних практик. Такий підхід відкриває додаткові аналітичні горизонти для розуміння феномену хвороби не лише як суб'єктивного переживання, але і як соціально-матеріальної події.

3. По-третє, звертаючись до феноменологічної дистинкції між живим та фізичним тілом авторка проте не звертається до поняття вразливості, що є не лише онтологічною характеристикою людини (відкритої до іншого, залежної, смертної, тілесної, вразливої) як істоти, що потребує турботи. Вразливість в контексті біоетики, нині є не лише рисою певної групи (літніх людей, осіб з обмеженими можливостями, дітей, вагітних), а є універсальною умовою людського буття. Авторка могла б звернутися до робіт Е.Левінаса, М. Мерло-Понті, та інших сучасних дослідників, що аналізують тілесну вразливість у нових етико-філософських координатах – зокрема до праць Дж.Батлер «Frames of War: When Is Life Grievable?» або Х.тен Хейва «Vulnerability» для ширшого осмислення тілесної залежності, непередбачуваності й крихкості як феноменологічного підґрунтя для клінічної практики. Звернення до цього поняття могло б поглибити чутливість дисертації до багатовимірної природи вразливості, а також посилити теоретичне підґрунтя для обґрунтування гуманізації медичної практики – не лише через емпатійне співпереживання, а й через визнання спільної вразливості як засадничого чинника етичної відповідальності в сфері охорони здоров'я.

4. По-четверте, хоча дисертація Мирослави Олександрівни Петращук вирізняється глибиною теоретичного аналізу та міждисциплінарною широтою, слід відзначити обмежене звернення до конкретних емпіричних кейсів сучасної медицини. Наприклад, у тексті бракує огляду ситуацій, що безпосередньо потребують феноменологічного осмислення: практик паліативної допомоги, рефлексій навколо інформованої згоди та автономії пацієнта, психологічних вимірів пандемії COVID-19, застосування штучного інтелекту в медичній практиці тощо. Включення огляду конкретних кейсів могло б не лише збагатити

роботу прикладним матеріалом, а й зміцнити практичну релевантність запропонованого феноменологічного підходу. Фокус на конкретних медичних ситуаціях дозволив би показати, як саме феноменологічна чутливість працює у реальних клінічних контекстах і підсилює процес біоетичного ухвалення рішень.

5. По-п'яте, в роботі подекуди наявні незначні технічні та формальні похибки, що не впливають на загальну якість дослідження, але потребують усунення.

Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Петращук Мирослави Олександрівни «Феноменологічний підхід до розв'язання біоетичних проблем у міждисциплінарному контексті» за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами). Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки №759 від 31.05.2019).

Офіційний опонент:
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри фундаментальних
дисциплін та інформатики
Національного університету
охорони здоров'я України
імені П.Л Шупика **Наталія БОЙЧЕНКО**

МОЗ України
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ІМЕНІ П. Л. ШУПИКА
Підпис _____
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар _____
«__» _____ 2025 р.